

Coronamonitor Zuid-Holland #7

De impact van de Corona-uitbraak op de economie van
Zuid-Holland

Datum: 18 juni 2020

provincie **HOLLAND**
ZUID

METROPOOLREGIO
ROTTERDAM DEN HAAG

Innovation
Quarter

Inleiding

Voor u ligt de zevende editie van de Coronamonitor Zuid-Holland. Deze monitor is een gezamenlijk product van de Economic Board Zuid-Holland, InnovationQuarter, Metropoolregio Rotterdam Den Haag en Provincie Zuid-Holland. De doelstelling van deze monitor is inzicht verschaffen in de economische impact van de COVID-19-uitbraak op de economie van Zuid-Holland. De Zuid-Hollandse economie vormt een belangrijk deel van de Nederlandse economie. Negatieve effecten op de economie van Zuid-Holland zijn dus op nationaal niveau voelbaar.

Aan de hand van actuele cijfers, beelden en analyses beschrijven en duiden we deze in de monitor de zichtbare en de te verwachten economische gevolgen van de COVID-19-uitbraak. De economie van Zuid-Holland heeft een sterk internationaal karakter en is in hoge mate verweven met de Nederlandse en de wereldeconomie. Om die reden is de indeling van deze monitor gelaagd. We starten met een beschrijving van de gevolgen voor de wereldeconomie, vervolgens bespreken we de gevolgen voor de Nederlandse economie en we sluiten af met de gevolgen voor de regionale economie van Zuid-Holland.

Dit is de zevende Coronamonitor Zuid-Holland. De komende periode zullen we deze monitor regelmatig vernieuwen wanneer er nieuwe feiten en cijfers voor handen zijn. Gelet op de snelle ontwikkelingen en de beperkte toegang tot actuele cijfers, spreekt het voor zich dat de analyses in deze monitor voorlopig zijn. Mocht u vragen of opmerkingen hebben over de monitor, dan kunt u contact opnemen met Jan Jacob Vogelaar (janjacob.vogelaar@innovationquarter.nl).

Kerncijfers Zuid-Hollandse economie als % van Nederland

Bron: Economic Board Zuid-Holland en Erasmus Centre for Entrepreneurship

➤ 162	miljard euro BNP	21%
➤ 1,9	miljoen banen	20%
➤ 3,1	miljard euro R&D	23%
➤ 75	miljard euro export	23%
➤ 595	scaleups	21%

I. Gebiedsbeeld

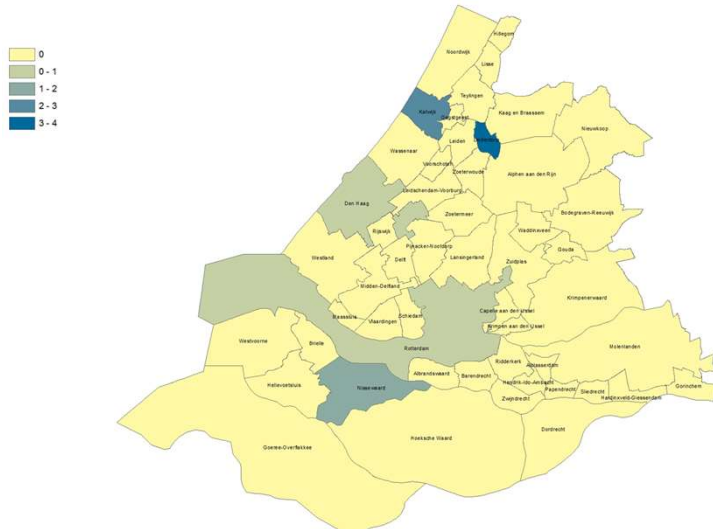
Coronamonitor Zuid-Holland #7

Aantal coronabesmettingen

- Wereldwijd: > 8.400.000 cases
- Nederland: 49.204 cases, 11.836 ziekenhuisopnames
- Zuid-Holland: 2.096 ziekenhuisopnames (17,7%)

COVID-19 patiënten Zuid-Holland

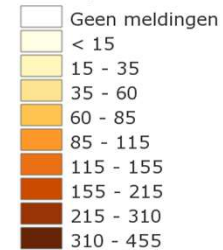
Per 100.000 inwoners per gemeente van 03-jun-2020 t/m 16-jun-2020. Bewerking: Menno Hekker.

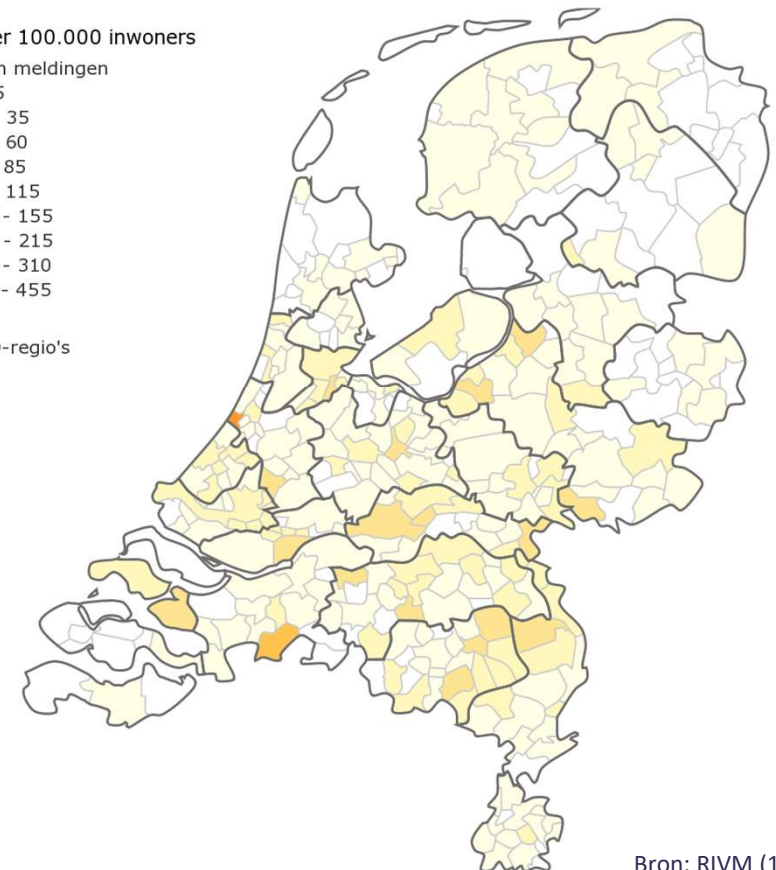
COVID-19 patiënten

Per gemeente van 03-jun-2020 t/m 16-jun-2020

Aantal per 100.000 inwoners

— GGD-regio's

RIVM

Bron: RIVM (17-06-20).

II. Effecten wereldeconomie en Nederlandse economie

Coronamonitor Zuid-Holland #7

Wereldeconomie

Eerste beelden:

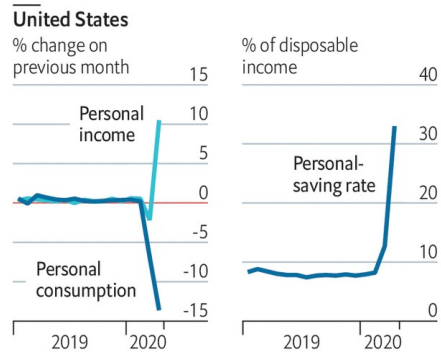
- Eerder zagen we dat de beurzen wereldwijd harde klappen kregen. Inmiddels zijn de **beurzen weer bijna terug op het pre-corona niveau**.
- Uit een nieuwe analyse van The Economist blijkt dat er in de VS veel **meer wordt gespaard** en veel **minder wordt geconsumeerd**.
- Langzaam worden **lock downs versoepeld**. Bewegingsdata uit China en de VS suggereren echter dat het nog **lang gaat duren** voordat de **economie het oude niveau** bereikt. Zo blijft het metrogebruik in Beijing voorlopig nog ver achter bij een jaar eerder.
- Met het versoepelen en opheffen van lock downs wereldwijd, nemen restaurantboekingen toe. Het pre-corona niveau is echter nog bij lange na niet bereikt.

Verwachte effecten:

- Rabobank verwacht dat de coronacrisis de **economische verschillen binnen de Eurozone verder zal doen toenemen**. De bank verwacht in 2020 een krimp van 9,1% voor het hele eurogebied. Voor de Nederlandse economie wordt 5,7% krimp verwacht. Het **wegvallen van consumentenbestedingen** is de belangrijkste oorzaak van de krimp.
- Dat landen in de Eurozone verschillend worden geraakt komt onder andere door het type *lock down* en de samenstelling van de economie. Over het algemeen geldt: **hoe strenger de lock down, hoe groter de economische impact**. Zuidelijke lidstaten zijn bovengemiddeld **afhankelijk van toerisme** en worden onder andere daardoor harder geraakt.
- De verwachting is dat de **werkloosheid wereldwijd zal oplopen**. Waar de werkloosheid in Europa vooralsnog meevalt, is de werkloosheid in de VS de afgelopen maanden omhoog geschoten.
- De WTO verwacht dat de **wereldhandel** 13% (optimistisch scenario) tot 32% (pessimistisch scenario) **afneemt**. Export vanuit Azië en Noord-Amerika wordt het hardst geraakt en dienstenexport wordt harder geraakt dan productie-export, als gevolg van reisrestricties.

Wereldeconomie

Pinching pennies

Sources: Datastream from Refinitiv; Haver Analytics

The Economist

Beurzen weer bijna op oude niveau

Koersontwikkeling sinds eind 2019, in %

© FD Bron: Bloomberg

Bbp-groei K1

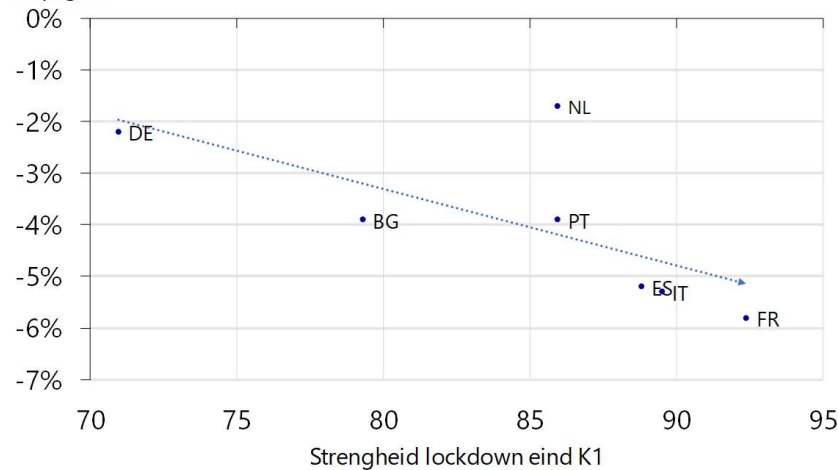
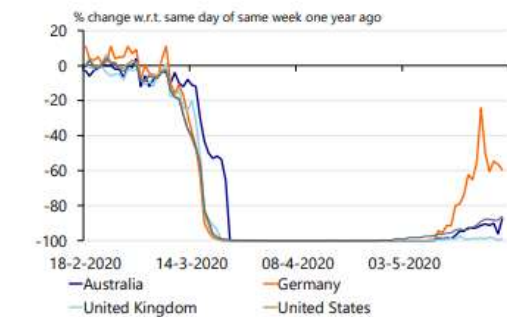

Figure 10: Restaurant bookings are recovering but nowhere near pre-corona levels

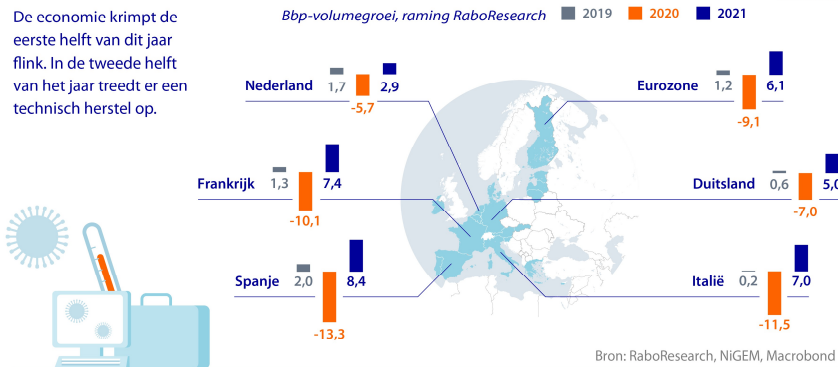

Source: OpenTable

Eurozone

Coronavirus trekt diepe sporen in Europese economie

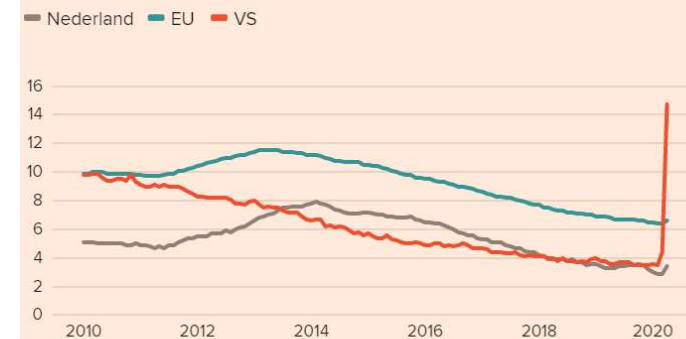
De economie krimpt de eerste helft van dit jaar flink. In de tweede helft van het jaar treedt er een technisch herstel op.

Bron: RaboResearch, NIGEM, Macrobond

Werkloosheid VS schiet Europa voorbij

Werkloosheidspercentage

© FD Bron: CBS, Eurostat

Eerste beelden Nederlandse economie

- **Elektriciteitsgebruik gestegen.** Het gemiddelde elektriciteitsgebruik ligt na een korte dip weer op het niveau van voor de lock down.
- **Gevolgen bedrijven.** Van de bedrijven geeft 34% aan dat de negatieve impact de afgelopen maand is toegenomen, meldt VNO NCW. Bij 18% is de situatie verbeterd.
- **Minder export.** Het volume van de goederenexport was in april 11,2 procent kleiner dan in april 2019, meldt het CBS. Dit is de grootste krimp na juni 2009. In april zijn er vooral minder transportmiddelen en machines uitgevoerd.
- **Economie krimpt.** Het bruto binnenlands product is in het eerste kwartaal van 2020 met 1,7 procent gedaald ten opzichte van een kwartaal eerder, meldt het CBS. De grootste krimp na het eerste kwartaal van 2009 is een gevolg van een afgenomen consumptie door huishoudens. Het 2^e kwartaal van 2013 was de laatste keer dat de economie kromp.
- **Minder vacatures.** Aan het eind van het eerste kwartaal van 2020 lag het aantal vacatures 21% lager dan eind 2019, meldt het CBS. Het gaat om een absolute afname van 60.000 vacatures. Dat is de grootste daling ooit gemeten. In de horeca is het aantal vacatures meer dan gehalveerd. Het UWV meldt dat het aantal vacatures op werk.nl sinds corona met een kwart is gedaald.
- **Meer vacatures in ICT, onderwijs en bouw.** Voor ict'ers, pedagogische beroepen en in de bouw zijn er sinds begin april weer meer vacatures. Er is veel vraag naar online diensten, waar ict'ers van kunnen profiteren, zo meldt het UWV.
- **Aantal starters daalt.** In de eerste vijf maanden van 2020 is het aantal starters met 9% afgenomen t.o.v. 2019. Het aantal stoppers nam toe met 19%. De detailhandel is de enige sector waar het aantal starters in april en mei steeg. Het aantal faillissementen valt vooralsnog mee.
- **Consumenten consumeren minder.** Gedurende de lock down lagen consumentenbestedingen 19% lager. De afname in consumptie komt o.a. ook tot uiting in het aantal registraties van nieuwe auto's: dat heeft een nieuwe dieptepunt bereikt.
- **Bedrijven verleggen waardeketens.** Uit een enquête onder 360 exporteurs van Evofenedex en Atradius dat 1 op de 5 bedrijven al waardeketens hebben verlegd als gevolg van de crisis. Van deze verleggingen heeft 40% een tijdelijk karakter.

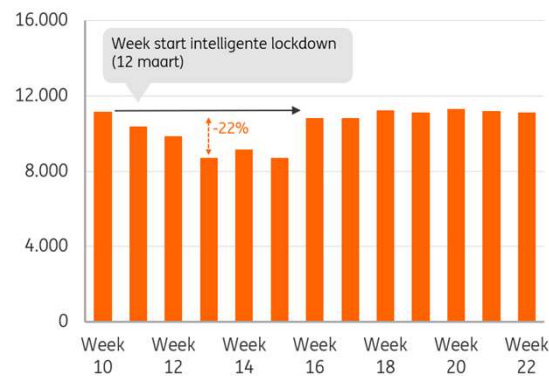
Eerste beelden Nederlandse economie

Aantal registraties nieuwe auto's op dieptepunt van -60% in mei
Registraties nieuwe personenauto's in Nederland t.o.v. dezelfde periode 2019

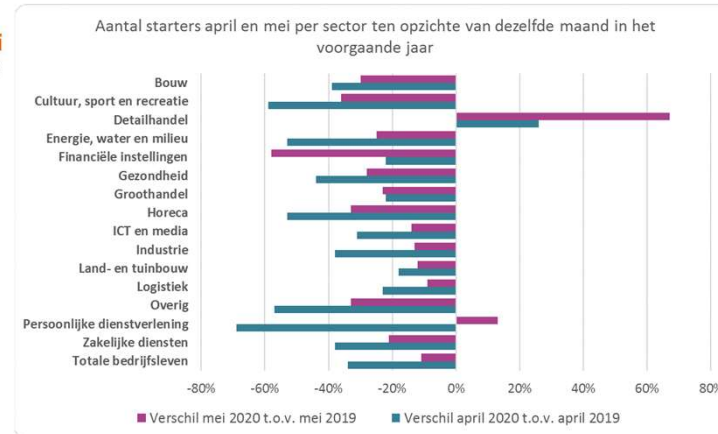

Bron: RAI Vereniging, RDC/RDW, ING Economisch Bureau

Het elektriciteitsverbruik ligt na een korte dip van circa vijf weken weer op het niveau van voor de intelligente lockdown
Gemiddelde elektriciteitsverbruik per dag in megawatt, 2 maart t/m 31 mei

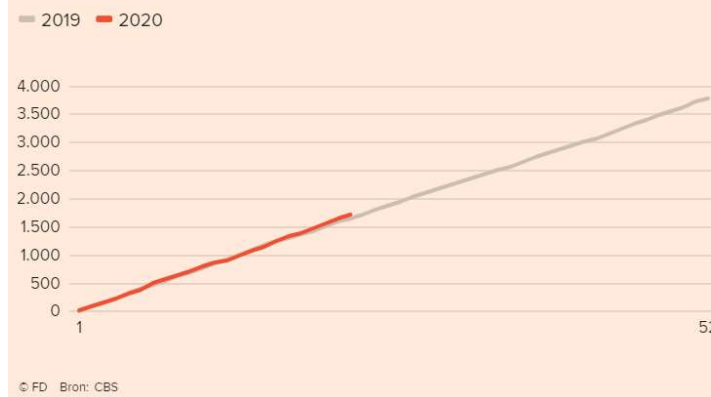

Bron: EntsoE

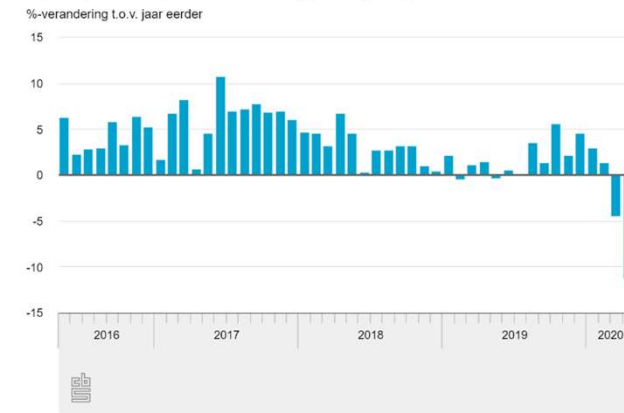
Vooralsnog weinig extra faillissementen

Aantal faillissementen cumulatief, per weeknummer

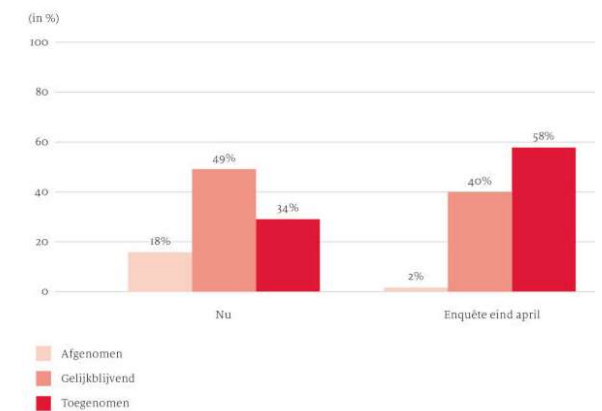

© FD Bron: CBS

Export goederen (volume, werkdaggecorrigeerd)

IS DE NEGATIEVE IMPACT VAN DE CORONACRISIS OP UW BRANCHE DE AFGELOPEN MAAND VERANDERD?

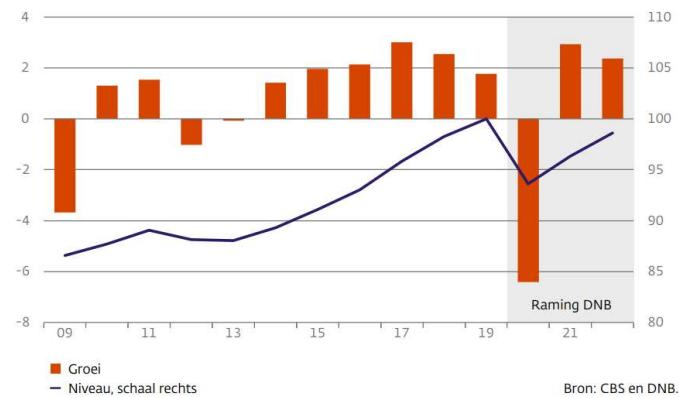

Verwachtingen Nederlandse economie

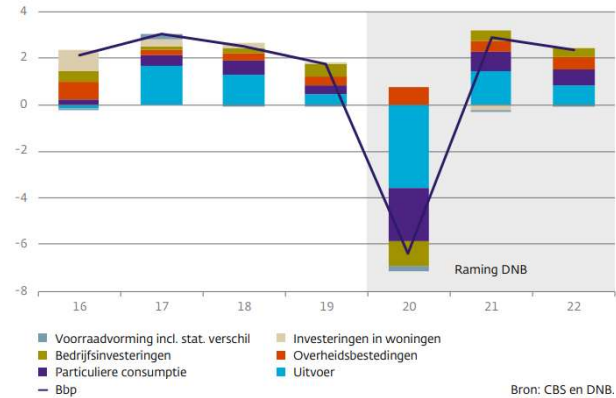
- **Centraal Planbureau spreekt van “ongekende klap”.** Het CPB verwacht dat de Nederlandse economie dit jaar me 6% krimpt en in 2021 een herstel van 3% laat zien. De werkloosheid verdubbelt en de staatsschuld loopt op, maar blijft te dragen. De toekomst is echter omgeven met veel onzekerheden, merkt het CPB op.
- **De Nederlandsche Bank voorziet crisis.** Ook DNB meldt dat de economische schade van de coronapandemie in het eerste en tweede kwartaal van 2020 dermate omvangrijk is, dat een diepe, vrijwel wereldwijde economische recessie onontkoombaar is. In de raming voor 2020 daalt het bruto binnenlands product (bbp) in Nederland met 6,4%, bijna twee keer zo hard als tijdens de kredietcrisis (2009). Vrijwel alle bronnen van BBP groei nemen af in 2020 t.o.v. 2019. Alleen overheidsbestedingen nemen toe in 2020.
- **Helft bedrijven verwacht ‘veel last’ te hebben van coronacrisis.** Uit nieuwe cijfers van VNO NCW blijkt dat 50% van de bedrijven op dit moment ‘veel last’ verwacht van de coronacrisis. In maart lag dit percentage nog op bijna 80%.
- **Het consumentenvertrouwen daalt verder.** Na de grootste daling van het consumentenvertrouwen ooit vorige maand, daalt het consumentenvertrouwen in mei verder. Consumenten oordelen fors negatiever over het economisch klimaat in de afgelopen 12 maanden.
- **Regio's worden verschillend geraakt.** De eerdere uitgebrachte scenario's van het CPB zijn gedetailleerd naar sector en regio. In elk scenario krimpt de economie van elke provincie in 2020. Flevoland, Noord-Brabant, Zeeland en Limburg worden in 2020 het sterkst getroffen. Voor die laatste drie is dat te verklaren door de relatieve concentratie van industriebedrijvigheid in de provincies.
- **UWV verwacht banenkrimp. Het UWV verwacht een banenkrimp in veel sectoren.** De grootste krimp wordt verwacht in de zakelijke dienstverlening (uitzendbranche en reisbureaus), horeca, cultuur, sport & recreatie, sierteelt en luchtvaart. Ook in de technologische industrie, detailhandel non-food, autohandel, personenvervoer over land en overige dienstverlening (waaronder kappers) wordt grote krimp verwacht. Ca. 2,4 miljoen Nederlanders werken in een sector waar (zeer) grote krimp wordt verwacht.
- **Consumentenbranches minder somber over omzet.** In mei waren minder ondernemers in de op de consument gerichte branches pessimistisch over de verwachte omzet dan in april. Meer ondernemers verwachten omzetgroei dan omzetsdaling, meldt het CBS.

Verwachtingen Nederlandse economie

Figuur 1 Bruto binnenlands product
Volume; procentuele mutaties jaar op jaar en 2019 = 100

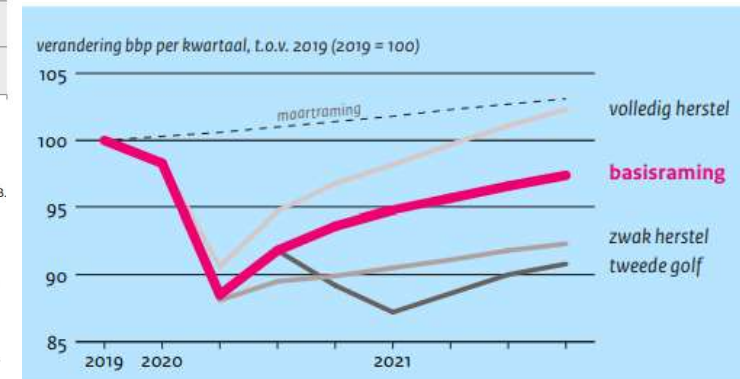
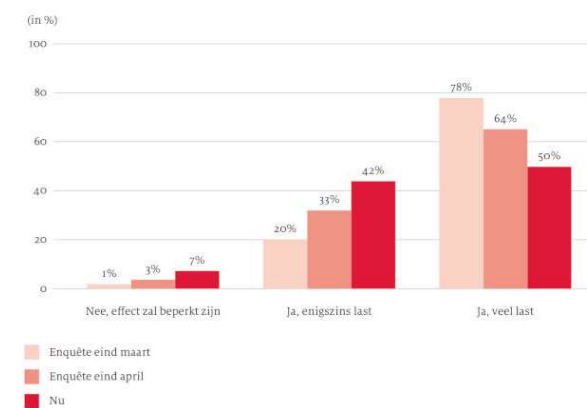
Figuur 3 Bronnen van bbp-groei
Procentuele mutaties jaar op jaar en bijdragen in procentpunten

Consumentenvertrouwen, seizoengecorrigeerd
gemiddelde van de deelvragen

**VERWACHT U DAT UW BRANCHE DE KOMENDE DRIE MAANDEN
LAST ZAL HEBBEN VAN DE GEVOLGEN VAN DE CORONACRISIS?**

Bron: CBS, CPB, DNB, VNO NCW.

III. Effecten Zuid-Holland en sectoren

Coronamonitor Zuid-Holland #7

Zuid-Hollandse economie

Eerste beelden:

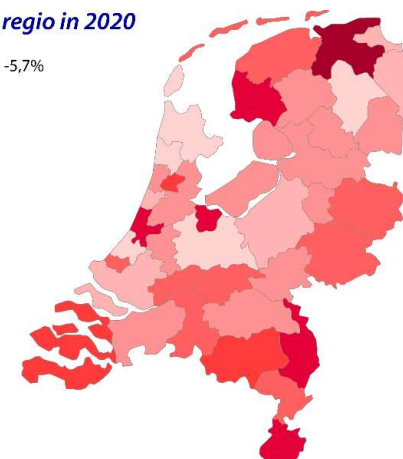
- Het aantal **lopende WW-uitkeringen** in Zuid-Holland ligt **16,5% hoger** dan een jaar eerder. Het aantal nieuwe WW-uitkeringen nam in de eerste vier maanden 60,1% toe t.o.v. dezelfde periode een jaar eerder.
- Ten opzichte van de eerste 11 weken van 2020, is het **gemiddeld aantal vacatures** in week 15 t/m 17 in Zuid-Holland met **22% afgenomen**.

Verwachtingen:

- De werkgelegenheidseffecten verschillen sterk per arbeidsmarktregio. **Zuid-Holland** lijkt relatief **minder hard** te worden **geraakt** dan andere provincies.
- Rabobank verwacht dat de **economische impact per regio verschilt**. Het lijkt erop dat de grootstedelijke regio's in het westen, waaronder Rotterdam, de crisis beter doorstaan dan de regio's aan de randen van het land.
- De regionalisering van de CPB scenario's laat zien dat hoewel de **Zuid-Hollandse economie** fors zal krimpen, de **krimp achterblijft bij de krimp van de Nederlandse economie** als geheel. In scenario 4 is de verwachting dat de Zuid-Hollandse economie en het Zuid-Hollandse arbeidsvolume respectievelijk 6,75% en 5,5% krimpen. Een relatieve **oververtegenwoordiging** van de sectoren **zorg en overheid** in Zuid-Holland is hiervoor een belangrijke verklaring.
- Van de Zuid-Hollandse bedrijven (5+ medewerkers) **vreest 46% voor het voortbestaan** als de crisis langer dan 6 maanden duurt. Bijna driekwart van de Zuid-Hollandse bedrijven verwacht een omzetverlies.

Verwachte groei per regio in 2020

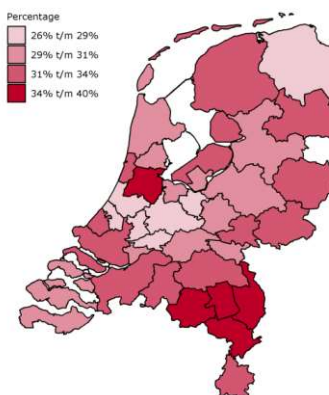
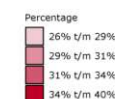
Percentage bbp. Nederland = -5,7%

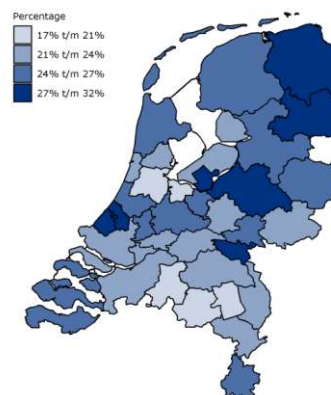
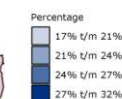
Bron: RaboResearch

Figuur 1 Verwachte impact op regionale werkgelegenheid in 2020 per arbeidsmarktregio: percentage van de werknemers in sectoren met grote of zeer grote krimp (links) en groei (rechts)

Percentage van de werknemers in sectoren met grote of zeer grote krimp

Percentage van de werknemers in sectoren met groei

Bron: ABN AMRO, CBS, Panteia, Rabobank, UWV, Zuid-Holland Inzicht.

Haven en logistiek

Eerste beelden:

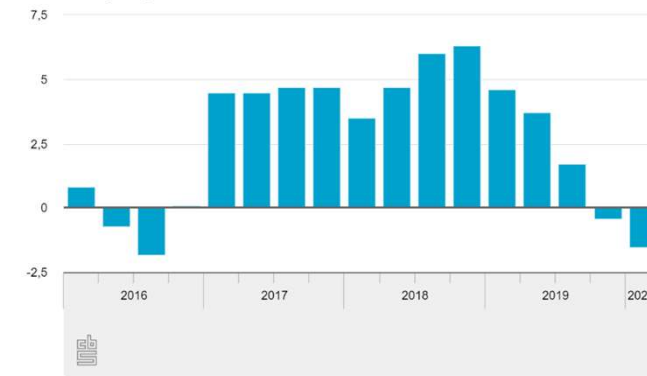
- CBS meldt dat de **omzet in de transportsector** in het eerste kwartaal van 2020 met **1,5% daalde** ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Vooral in de luchtvaart en de dienstverlening voor de **luchtvaart** nam de omzet af door de coronapandemie: **een daling van 13,8%**
- Afname van internationale productie zorgt voor een **afname van vrachtvolumes**. Vergeleken met 2019 was de **overslag** in het eerste kwartaal van 2020 **9,3% lager**. Rotterdam blijft achter bij Antwerpen, met name vanwege de sterkere focus op China.
- De binnenvaartvolumes laten in april 2020 een daling zien van 13%.

Verwachtingen:

- ING verwacht dat het **dieptepunt** voor de transportsector is **bereikt in april-mei**. Met name voor de luchtvaart duurt herstel lang.
- Volgens Allard Castelein, CEO **Havenbedrijf Rotterdam**, lijkt de **verwachting** dat de Rotterdamse haven uitkomt op een **overslagdaling van 30%** in het tweede kwartaal van dit jaar lijkt uit te komen. Castelein verwacht dat het een geruime tijd gaat duren voordat de haven weer op zijn oude niveau is.
- In tegenstelling tot andere vervoersvormen ondervindt het spoor relatief weinig hinder van overheidsmaatregelen. Meer logistieke partijen zien de **trein nu als een interessant alternatief**. Dat kan een **impuls** zijn voor **duurzaam goederenvervoer**, meldt ABN AMBRO.
- Prof. Theo Notteboom verwacht dat bewegingen die al gaande zijn, zoals het verplaatsen van de productie of het meer spreiden van voorraadketens, worden versneld. Dat kan **negatief uitpakken voor een haven** als die van Rotterdam die voor 40% overslag afhankelijk is van China.

Omzetontwikkeling transportsector

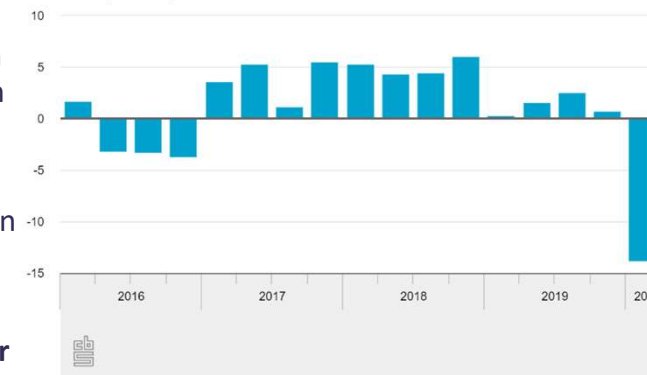
% verandering t.o.v. jaar eerder

*voorlopig cijfer

Omzetontwikkeling luchtvaart

% verandering t.o.v. een jaar eerder

*voorlopig cijfer

Hightech Systemen en Materialen

Eerste beelden:

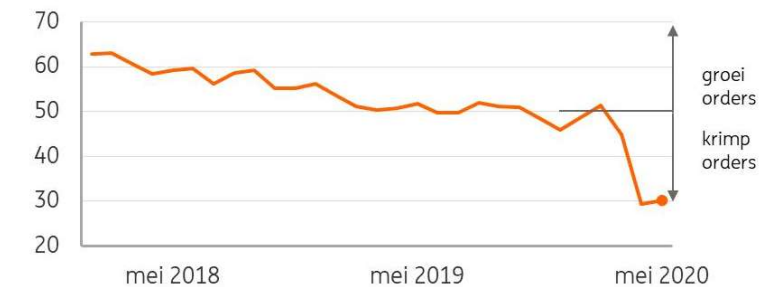
- De gemiddelde **dagproductie** in de industrie is fors **gedaald**.
- Er ontstaan **arbeidstekorten**, omdat personeel met lichte klachten wordt uit voorzorg thuiswerkt.
- Industriebedrijven zijn over de hele linie erg **negatief over hun orderportefeuille**. De dranken-, grafische- en auto-industrie zijn het meest negatief. De farmaceutische- en elektrotechnische industrie zijn positieve uitzonderingen.

Verwachtingen:

- Industriebedrijven zijn iets **positiever** over de **orderintake**, blijkt uit nieuwe data van NEVI.
- Rabobank verwacht dat de **grootste klap** voor de industrie pas in het **derde kwartaal** komt, omdat veel orderportefeuilles met vertraging leeglopen.
- ING heeft scenario's voor de industrie bijgewerkt. Verwacht wordt dat de **omzetsdaling voor de maakindustrie zich uitspreidt** over een langere periode. In de chemie is er meer vervangende vraag dan eerder verwacht door opleving van plastics en behoefte aan bestrijdingsmiddelen.

Industrie na duikvlucht iets minder negatief over orderintake

Index, hoger dan 50 wijst op groei t.o.v. een maand eerder, lager dan 50 wijst op krimp t.o.v. een maand eerder.

Bron: NEVI

Seizoengecorrigeerde gemiddelde dagproductie industrie (volume)

Bron: CBS, FD, ING, NEVI, Rabobank, Spacened.

Tuinbouw

Eerste beelden:

- De crisis raakt **elke schakel in de keten** van uitgangsmateriaal tot productie, handel, verwerking en verkoop. In maart daalde de veilingomzet van snijbloemen (-37%), potplanten (-32%) en tuinplanten (-23%).
- Dat heeft consequenties voor de Nederlandse economie. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de **export van sierteelt** in 2018 goed was voor **€5,4 miljard**. De exportwaarde van bloemen en planten is in maart met 32% afgenomen, meldt Floridata. In de laatste week van maart verloor de **export zelfs 77 % omzet**.
- Bedrijven gespecialiseerd in het leveren aan foodservicebedrijven en buitenlandse groothandels zien hun **markt volledig instorten** door het sluiten van horeca.
- Het kabinet komt met een **steunpakket van €650 miljoen** voor land- en **tuinbouwbedrijven** die door de coronacrisis in de problemen zijn gekomen. Voor de sierteelt en specifieke onderdelen voedingstuinbouw komt er een omzetschaderegeling van €600 miljoen.
- Tuincentra zien hun online omzet meer dan verdubbelen (stijging 226%).

Verwachtingen:

- De schade voor de Nederlandse land- en tuinbouw als geheel wordt geschat op €5 miljard. De Regiegroep Coronacrisis Tuinbouw schat dat voor de sierteelt de **schade oploopt naar €2,2 miljard**.
- **Arbeidstekorten voor oogst ontstaan**, omdat arbeidsmigranten huiswaarts zijn gegaan. In de glastuinbouw werkt 31% van de bedrijven normaliter met arbeidsmigranten.

Exportwaarde per maand van snijbloemen en planten

Bron: Floridata (vanaf april 2014) en HBAG bloemen en planten (2007 tot april 2014)

Bron: ABN Amro, CBS, Floranews, Floridata. Geenports Nederland, Rijksoverheid, Trouw, WUR.

Life Sciences and Health

Eerste beelden:

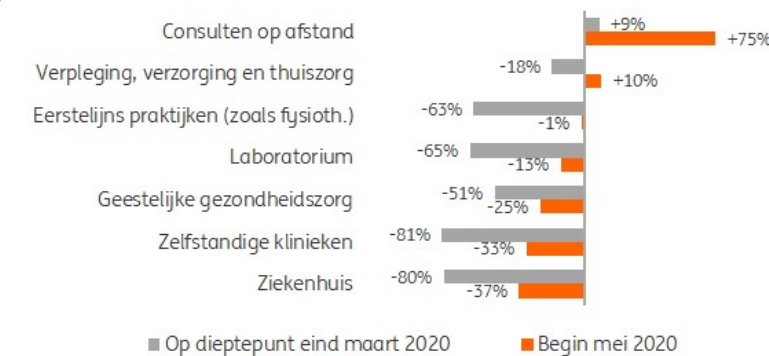
- Uit data van Zorgdomein, marktleider in verwijzingssoftware, blijkt dat **digitalisering in de zorg versnelt**. Het aantal consulten op afstand is in mei met 75% toegenomen t.o.v. een jaar eerder.
- Voor sommige bedrijven in de sector zorgt de uitbraak voor een **sterke toename van de werkdruk**.
- Johnson & Johnson investeert samen met de Amerikaanse regering één miljard USD in de productie van een **mogelijk covid-19-vaccin** dat wordt ontwikkeld door de Zuid-Hollandse farmaceut Janssen V&P.
- Leidse farmaceut **Pharming Group** test op grotere schaal **een medicijn** dat mogelijk werkt tegen de symptomen van het coronavirus

Verwachtingen:

- Het **coronavaccin** dat door het Leidse Janssen Vaccines wordt ontwikkeld, kan nog eerder op mensen worden getest dan gedacht. De **klinische tests starten** al in de tweede helft van **juli**.
- Uit interviews met 50 leidende Europese LSH bedrijven blijkt dat bijna twee derde **vertraging verwacht in de ontwikkeling** van hun belangrijkste product. R&D en klinische studies lopen vertraging op, zo blijkt. De helft van de bedrijven heeft extra financiering nodig.
- Er ontstaan kansen voor bedrijven die **digitale zorgconcepten** ontwikkelen en meer **data-oplossingen** vinden hun weg naar de zorg (bv. modellen voor eerste triage).
- Het kabinet verkent de mogelijkheid om meer **medicijnproductie in Nederland** te doen.

Verwijzingen naar ouderenzorg en eerstelijns weer op niveau

Afwijking van het aantal nieuwe zorgverwijzingen naar specifieke zorgbranches in 2020 t.o.v. dezelfde periode in 2019

Bron: ZorgDomein

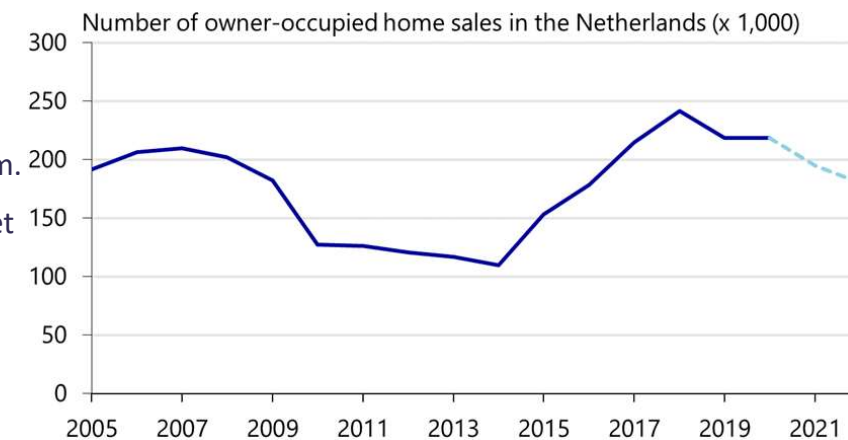
Bouw

Eerste beelden:

- Er ontstaan op sommige plaatsen **arbeidstekorten** als gevolg van **(preventief) ziekteverzuim** en arbeidsmigranten die niet meer in Nederland zijn. Bouwend Nederland meldt dat 50% van de leden wordt geconfronteerd met hoger ziekteverzuim.
- ING meldt dat het aantal **afgegeven bouwvergunningen** voor nieuwbouw in maart met **14% is gestegen** ten opzichte van dezelfde maand een jaar eerder (5.834 t.o.v. 5.116).

Verwachtingen:

- In de Nederlandse **bouwsector dreigen 40.000 arbeidsjaren verloren te gaan** in de komende twee jaar. Met gericht overheidsbeleid kan dit verlies tot de helft worden teruggebracht, verwacht EIB.
- Rabobank verwacht dat de bouw, als laat-cyclische sector, de economische gevolgen van corona later merkt. Voor 2020 verwacht de bank een krimp van 5%.
- Rabobank verwacht dat de **verkoop van huizen** de komende tijd zal **afnemen**.
- ING verwacht dat een afnemende vraag en de historische daling van het consumentenvertrouwen de **nieuwbouwproductie kan remmen**, omdat de bouw van projecten vaak pas start als minimaal 70% van woningen verkocht is. Dat raakt de bouwsector.
- EIB geeft aan dat **40.000 voltijdsbanen weg** zullen vallen door de coronacrisis. Bouwend Nederland is optimistischer. Door overheidsmaatregelen en door het toepassen van het in protocol Samen veilig doorwerken kan de bouwproductie door blijven gaan.

Bron: Bouwend Nederland, Economisch Instituut voor de Bouw, ING, Rabobank, UWV.

Detailhandel

Eerste beelden:

- **Kleding- en schoenenzaken worden hard geraakt** door vraaguitval. Het aantal pintransacties in kleding- en schoenenwinkels is 17% lager dan normaal, eerder was een daling van 80% zichtbaar. De omzet is 28% lager dan een jaar eerder.
- Bureau RMC constateerde eerder dat de **winkelstraten** 79% rustiger waren dan in 2019. Inmiddels **neemt de drukte weer toe**.
- **Webshops** profiteren. De omzet is in maart met 29% gestegen. Als de crisis langer duurt treedt er mogelijk een blijvend substitutie-effect op van offline naar online.
- Over de hele linie (incl. supermarkten, webshops, etc.) **steeg de omzet van de detailhandel** met 3,5% in maart 2020 t.o.v. een jaar eerder.
- De detailhandel is de enige sector waar het **aantal starters is toegenomen** in april t.o.v. een jaar eerder. Met name het aantal online winkels groeide met 50% fors.
- **Kappers ervaren inhaalvraag bij einde lock down**. Uit data van ABN AMRO blijkt dat op 11 mei de totale bestedingen bij kappers verviervoudigde t.o.v. een vergelijkbare maandag in 2019. Voor andere bedrijfstakken is de opleving minder spectaculair.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een **volume afname** van 8% voor de sector.
- Consumenten stellen grote aankopen uit. De situatie is in het bijzonder **problematisch voor seizoensgebonden producten** waarbij inhaalvraag (uitstel) niet mogelijk is.

Toerisme

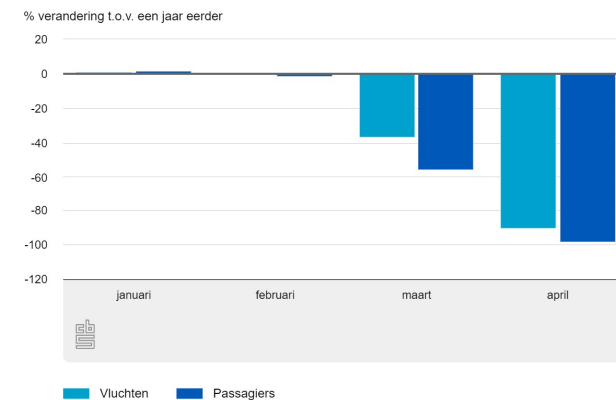
Eerste beelden:

- In april is het **aantal vervoerde reizigers** op nationale luchthavens met **98% gedaald** t.o.v. een jaar eerder. Inmiddels neemt het aantal vluchten weer langzaam toe.
- Het **aantal gasten** in Nederlandse logiesaccommodaties is met **17% gedaald** in het eerste kwartaal. Dat is vooral het gevolg van een afname van buitenlandse gasten. In maart lag het aantal gasten zelfs 57% lager. De **daling in Zuid-Holland** lag met **15,9%** iets onder het Nederlands gemiddelde.
- Aan **twee derde** van alle Nederlandse **horecabedrijven** met personeel is de **NOW-regeling** inmiddels **toegekend**. De horeca is ook de sector die het meeste beroep doet op de TOGS-regeling. Aan 60% van de horecabedrijven met minder dan 250 werkzame personen is een uitkering toegekend (15 mei 2020).
- In het voorseizoen hebben bedrijven actief in de **toerisme fors omzet verloren**. Het gaat om een daling van 17% voor accommodaties en 49% voor kamperen.
- In de huidige omstandigheden is een **vakantie in eigen land** het meest realistisch. Belvilla ziet het aantal boekingen van vakantiehuizen in eigen land met 40% stijgen.

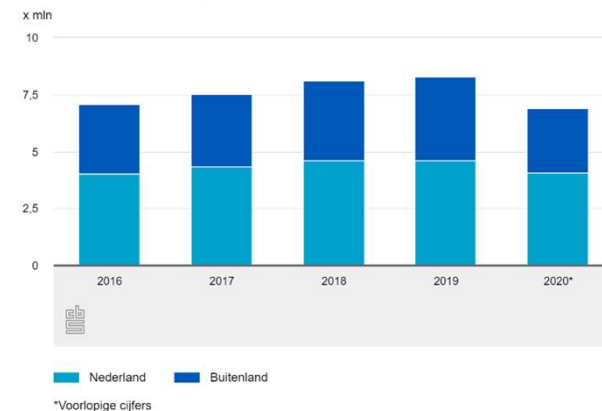
Verwachtingen:

- Hoewel **hotels** open mochten blijven, zijn zij ook **hard geraakt**. Met name hotels die gericht zijn op zakelijke reizigers zullen ook de komende maanden nog sterk minder vraag ervaren.
- De Vereniging van **Evenementenmakers** verwacht een **omzetsdaling van €4 miljard**. De verwachting is dat 48.000 banen zullen. In de recreatie en watersport staan 20.000 banen op de tocht. Grootschalige evenementen zijn pas weer mogelijk zodra er een vaccin is.

Vluchten en vervoerde passagiers op de vijf Nederlandse luchthavens

Gasten Nederlandse logiesaccommodaties, eerste kwartaal

Openbaar vervoer

Eerste beelden:

- Per **1 juni volledige dienstregeling** in combinatie met OV-protocol. Verplichting mondkapjes leidt tot vergroting tot ca. 40% van de reguliere vervoercapaciteit. Verbod om fietsen mee te nemen (uitgezonderd vouwfietsen en in de waterbus).
- Eerste beeld: vanaf 1 juni **ca. 30% van reguliere aantal** OV-reizigers.
- Afspraken met Rijk over beschikbaarheidsvergoeding in 2020: Rijk vult niet-gedekte kosten vervoerbedrijven aan tot 93 á 95%.

Verwachtingen:

- Aantal **reizigers zal toenemen** met afschaling RIVM-maatregelen.
- Effecten, kosten en opbrengsten op de lange termijn ('post-corona') nog onbekend, wordt nader onderzocht.
- Vanaf september overleg met Rijk over vergoedingen vanaf 2021.

Startups en scale-ups

Eerste beelden:

- Onderzoek van Startup Genome laat zien dat **74% van de startups wereldwijd** hun **omzet** heeft zien **dalen** sinds de aanvang van de crisis. Voor 16% van de startups was de omzetsdaling meer dan 80%.
- **Liquiditeit is een grote zorg** voor Nederlandse startups en scale-ups. Het merendeel van de startups heeft €100k tot €400k nodig om de komende drie maanden te overleven. Vraaguitval (nieuwe en bestaande klanten) is een andere grote zorg.
- Door deze combinatie van factoren **verwacht 86%** van de bedrijven aan binnen 6 maanden **in de financiële problemen te komen**. Overbruggingsfinanciering wordt genoemd als de belangrijkste behoefte van startups.
- Startups in de hele vroege fase (proof-of-concept) worden minder hard geraakt omdat zij bezig zijn met de ontwikkeling van een product en nog geen omzet maakten. Wel is het ophalen van vervolffinanciering ook voor deze groep momenteel erg lastig.
- Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een **Corona-OverbruggingsLening (COL)**. Inmiddels heeft het kabinet de initiële €100 miljoen voor overbruggingsleningen aan startups, scale-ups en innovatieve MKB-bedrijven **aangevuld met €200 miljoen**. Hiermee komt het kabinet tegemoet aan de grote financieringsbehoefte bij deze bedrijven
- Sinds de openstelling van de Corona-OverbruggingsLening (COL) en het Tijdelijk Overbruggingskrediet Programma innovatieve Start- en Scaleups (TOPSS) hebben 1.750 startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag ingediend. De bedrijven vragen in totaal ruim **€760 miljoen** aan via een van beide faciliteiten. Deze bedrijven zijn samen goed voor de werkgelegenheid van 20.000 fte. Er zijn **360 Zuid-Hollandse aanvragen** binnengekomen die gezamenlijk een waarde van ruim **€143 miljoen vertegenwoordigen**.

Verwachtingen:

- In de eerste twee maanden van 2020 is het aantal VC deals in China en Azië drastisch gedaald. Als die trend zich wereldwijd doorzet, al zijn het slechts twee maanden, dan leidt dat tot **€28 miljard minder investeringen** schat Startup Genome.

Bron: Financieele Dagblad, InnovationQuarter, Sifted, Startup Genome, Stichting MKB financiering, Techleap.

IV. Maatregelen Rijksoverheid en decentrale overheden

Coronamonitor Zuid-Holland #7

Maatregelen Rijksoverheid

Rijksoverheid

Noodpakket voor banen en economie

Tijdelijke financiële regelingen

✓ = regeling is open

Tegemoetkoming inkomsten en salarissen		
Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW)	Voor wie? Werkgevers met ten minste 20% omzetverlies	Waar aanvragen? UWV.nl
Coulance rond schriftelijk vastleggen vast contract	✓ Werkgevers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo)	✓ Zelfstandig ondernemers, waaronder ZZP'ers	Eigen gemeente
Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS)	✓ MKB ondernemers die direct getroffen worden door overheidsmaatregelen**	rvo.nl/tegemoetkomingcorona
Uitstel belastingen		
Uitstel van belastingbetaling	✓ Alle ondernemers en zzp'ers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Verlaging invorderingsrente	✓ Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Verlaging belastingrentes	✓ Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Wijziging voorlopige aanslag	✓ Alle ondernemers en zzp'ers	Mijn Belastingdienst (Zakelijk)
Toerismebelasting	Bedrijven in horeca en vrijetijdbranche	Eigen gemeente
Versoepeling kredieten		
Verruiming Borgstelling MKB	ZZP en MKB*	Uw kredietverstrekker
Borgstellingskrediet Landbouw (BL)	✓ Agrarisch ondernemers	Uw kredietverstrekker
Garantie Ondernemingsfaciliteit (GO-regeling)	✓ MKB en Grootbedrijf	Uw kredietverstrekker
Qredits	✓ Zelfstandigen en mkb	Qredits.nl

* m.w.v. enkele sectoren, zie rvo.nl/mkb

** mkb (juridisch) buitenhuis en actief in gesloten sectoren

27 maart 2020

Meer informatie? Ga naar www.kvk.nl/corona
of bel het KVK-Coronalolet 0800 2117 (ma-vr 8.30 tot 17.00 uur)

- Meer informatie over de getroffen maatregelen voor ondernemers vindt u op het [KvK Coronaloket](https://www.kvk.nl/corona).
- Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een [Corona-OverbruggingsLening \(COL\)](https://www.kvk.nl/corona). Deze regeling is tot stand gekomen in intensieve samenwerking tussen het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, de gezamenlijke ROM's en TechLeap.nl met ook nauwe betrokkenheid van Invest-NL.
- De Rijksoverheid heeft inmiddels ook aanvullende maatregelen genomen voor de [agrarische sector](https://www.kvk.nl/corona).
- VNO NCW en MKB Nederland hebben een [tool ontwikkeld](https://www.kvk.nl/corona) waarmee bedrijven kunnen berekenen hoe coronaregelingen specifieke ondernemingen helpen.

Maatregelen Provincie Zuid-Holland

- Inzicht in economische impact via de [Coronamonitor](#) Zuid-Holland.
- Bijdrage aan crisisorganisatie tuinbouw.
- De provincie heeft ambassadeurs aangesteld die ondernemersverenigingen gaan ondersteunen om de samenwerking op bedrijventerreinen en winkelgebieden te stimuleren.
- Er worden maatregelen uitgewerkt op het gebied van digitalisering van het (brede) MKB en ondersteuning van bestaande en nieuwe samenwerkingsarrangementen van ondernemers in Zuid-Holland.
- Een marktplaats Zuid-Holland is opgericht om vraag en aanbod te matchen van tijdelijke arbeidscapaciteit in de regio.
- Startup in Residence: [ResilientSociety](#): op dit platform kunnen innovatieve bedrijven oplossingen aandragen voor vraagstukken die door de coronacrisis zijn ontstaan.
- Extra inzet op Vliegende Brigade, hiermee helpt de provincie gemeenten en andere organisaties bij het versnellen van woningbouw en binnenstedelijke ontwikkelingsprojecten.
- Vanuit het programma SMITZH wordt de [Zuid-Hollandse maakindustrie](#) opgeroepen middelen of diensten beschikbaar te stellen ter bestrijding van de coronacrisis.
- Op dinsdag 16 juni heeft het College van Gedeputeerde Staten een [brief](#) aan de Provinciale Staten gestuurd met [concrete maatregelen](#) vanuit de provincie.

V. Bronnen

Coronamonitor Zuid-Holland #7

Bronnen

- ABN AMRO (14 mei 2020). Headlines | Coronacrisis kan impuls geven aan meer duurzaam goederenvervoer. Via: https://insights.abnamro.nl/2020/05/coronacrisis-kan-impuls-geven-aan-meer-duurzaam-goederenvervoer/?utm_source=nieuwsbrief&utm_medium=email&utm_term=14-05-2020&utm_content=Coronacrisis%20kan%20impuls%20geven%20aan%20meer%20duurzaam%20goederenvervoer&utm_campaign=Nieuwsbrieven2020-dagelijksNL
- ABN AMRO (20 mei 2020). Consumenten gaven 19% minder uit tijdens lockdown. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/05/consumenten-gaven-19-minder-uit-tijdens-lockdown/>
- ABN AMRO (2020). Invloed coronacrisis op Nederlandse economie. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/03/invloed-coronacrisis-op-nederlandse-economie/>
- Algemeen Dagblad (10 juni 2020). Leids coronavaccin al in juli op mensen getest. Via: <https://www.ad.nl/binnenland/leids-coronavaccin-al-in-juli-op-mensen-getest~a0e0d01a/>
- Algemeen Dagblad (3 april 2020). Slimme studenten TU Delft strijden mee tegen corona: snel nieuwe beademingsapparatuur in de maak. Via: <https://www.ad.nl/delft/slimme-studenten-tu-delft-strijden-mee-tegen-corona-snel-nieuwe-beademingsapparatuur-in-de-maak~aca1d18/>
- AWWN (26 maart 2020). Effecten van de coronacrisis op bedrijven.
- BBC (27 april 2020). Coronavirus: A visual guide to the economic impact. Via: <https://www.bbc.com/news/business-51706225>
- Belvilla (24 april 2020). 1,5 meter maatschappij zorgt voor extreme stijging in aantal boekingen van vakantiehuizen in Nederland. Via: <https://www.belvilla.nl/nieuws/bericht/1-5-meter-maatschappij-zorgt-voor-extreme-stijging-in-aantal-boeking-van-vakantiehuizen-in-nederland>
- Buck Consultants International (7 april 2020). Chinese logistieke ketens herstellen zich snel, maar reorganisatie van supply chains is noodzakelijk. Via: <https://www.bciglobal.nl/nl/chinese-logistieke-ketens-herstellen-zich-snel--maar-reorganisatie-van-supply-chains-is-noodzakelijk>
- Bureau Louter (16 maart 2020). Ontwikkelingen Corona besmettingen. Via: https://www.bureauouter.nl/index.php?url=https://www.bureauouter.nl/index_php_qstn_
- Bureau RMC (11 mei 2020). Drukte neemt sneller toe. Via: <https://www.rmc.nl/drukte-neemt-sneller-toe/>
- CBS (20 mei 2020). Vertrouwen consument neemt in mei verder af. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/productenvertrouwen-krabbelt-iets-op>
- CBS (28 mei 2020). Op consumenten gerichte branches iets minder somber. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/op-consumenten-gerichte-branches-iets-minder-somber>
- CBS (28 mei 2020). Producentenvertrouwen krabbelt iets op. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/producerenvertrouwen-krabbelt-iets-op>
- CBS (28 mei 2020). Vooral horeca doet beroep op tegemoetkoming schade COVID-19. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/vooral-horeca-doet-beroep-op-tegemoetkoming-schade-covid-19>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (11 juni 2020). Omzet luchtvaart bijna 14 procent lager in eerste kwartaal. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/omzet-luchtvaart-bijna-14-procent-lager-in-eerste-kwartaal>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (12-05-2020). Aantal faillissementen gestegen in april. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/20/aantal-faillissementen-gestegen-in-april>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (15 juni 2020). Export krimpt met ruim 11 procent in april. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/25/export-krimpt-met-ruim-11-procent-in-april>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (15 mei 2020). Aantal vacatures daalt met 60 duizend in eerste kwartaal. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/17/grootste-daling-consumentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (15 mei 2020). Economie krimpt met 1,7 procent in eerste kwartaal 2020. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/17/grootste-daling-consumentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2020). Op consumenten gerichte branches veel negatiever over economisch klimaat. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/op-consumenten-gerichte-branches-veel-negatiever-over-economisch-klimaat>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (22 april 2020). Grootste daling consumentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/17/grootste-daling-consumentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (29 april 2020). Sterkste daling producentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/sterkste-daling-producentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (30 april 2020). Omzet detailhandel 3,5 procent hoger in maart. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/omzet-detailhandel-3-5-procent-hoger-in-maart>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (5 juni 2020). Aantal gasten logiesaccommodaties 17 procent afgenomen in eerste kwartaal. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/23/aantal-gasten-logiesaccommodaties-17-procent-afgenomen-in-eerste-kwartaal>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (5 november 2019). Hoogste exportverdiensten dankzij machines. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/45/hoogste-exportverdiensten-dankzij-machines>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Helft bedrijven vreest voor voortbestaan door coronacrisis. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/ziekteverzuim-eerste-kwartaal-hoogste-in-17-jaar>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Ziekteverzuim eerste kwartaal hoogste in 17 jaar. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/ziekteverzuim-eerste-kwartaal-hoogste-in-17-jaar>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (9 juni 2020). Productie industrie 11 procent lager in april. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/productie-industrie-11-procent-lager-in-april>
- Centraal Planbureau (14 mei 2020). Arbeidsmarkt: sterke daling gewerkte uren. <https://www.cpb.nl/arbeidsmarkt-sterke-daling-gewerkte-uren>
- Centraal Planbureau (2020). Scenario's coronacrisis. Via: <https://www.cpb.nl/scenarios-coronacrisis>
- Centraal Planbureau (juni 2020). Juniraming 2020. Via: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Juniraming-2020.pdf>
- De Nederlandsche Bank (8 juni 2020). Persbericht: DNB voorziet diepe economische crisis door pandemie. Via: <https://www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archief/persberichten-2020/dnb389042.jsp>
- De Nederlandsche Bank (juni 2020). Economische Ontwikkelingen en Vooruitzichten. Via: https://www.dnb.nl/binaries/EOV%20voorjaar2020_tcm46-389040.pdf
- Deltalings (28 mei 2020). Castelein: overslagdaling Rotterdam richting 30%. Via: <https://www.deltalings.nl/castelein-overslagdaling-rotterdam-richting-30>
- Economic Board Zuid-Holland (2019). Economische Monitor Zuid-Holland. Via: https://issuu.com/innovationquarter/docs/economische_monitor_zuid-holland_20
- Economisch Instituut voor de Bouw (3 april 2020). Vooruitzichten voor de bouw na de coronacrisis. Via: <https://www.eib.nl/pdf/Notitie%20Vooruitzichten%20voor%20de%20bouw%20na%20de%20coronacrisis.pdf>
- Economisch Instituut voor de Bouw (5 juni 2020). Via: <https://www.eib.nl/nieuws/crisis-en-crisismaatregelen-in-de-bouw/>
- Erasmus Centre For Entrepreneurship (2019). Scaleup Dashboard 2019. Via: <https://ece.nl/research/scaleup-research/>
- Eurostat (2019). Government debt down to 86.1% of GDP in euro area. Via: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9510404/2-21012019-AP-EN.pdf/97de2ad5-5b7e-4de9-ab36-7bbf8773aad0>.
- Evofenedex en Atradius (april 2020). Coronamonitor.
- Financial Times (2020). Coronavirus latest: Oil prices fall to 17-year lows. Via: <https://www.ft.com/content/5919c6fb-1f5f-315d-8353-94f04afc340>
- Financieel Dagblad (20 maart 2020). Jonge techbedrijven in acute geldnood. Via: <https://fd.nl/ondernemen/1338563/jonge-techbedrijven-in-acute-geldnood-plan-voor-massaal-krediet-in-de-maak>
- Financieel Dagblad (15 juni 2020). Corona in cijfers: economie lijkt zich te herstellen na dreun. Via: <https://fd.nl/achtergrond/1347346/corona-in-cijfers-economie-lijkt-zich-te-herstellen-na-dreun>
- Financieel Dagblad (21 april 2020). Coronacrisis zet zestig miljoen Europese banen op de tocht. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1341962/coronacrisis-zet-zestig-miljoen-europese-banen-op-de-tocht>
- Financieel Dagblad (5 mei 2020). 'Intelligente lockdown' dempt klap voor Nederlandse industrie.
- Financieel Dagblad (5 mei 2020). Na de crisis: de haven van Rotterdam.
- Floranews (16 april 2020). Bloemen- en plantenexport verliest 100 miljoen euro per week in piekseizoen. Via: https://floraneews.com/nieuws/16214/Bloemen-_en_plantenexport_verliest_100_miljoen_euro_per_week_in_piekseizoen.html
- Floranews (30 april 2020). Tuincentra zien online omzet meer dan verdubbelen. Via: https://floraneews.com/nieuws/16271/Tuincentra_zien_online_omzet_meer_dan_verdubbelen.html
- FME (23 maart 2020). Impact coronavirus Nederlandse technologische industrie.
- FME (6 april 2020). "Zo snel mogelijk NOW 2.0 optuigen". Via: <https://www.fme.nl/nl/nieuws/zo-snel-mogelijk-now-20-optuigen>
- Google (17 april 2020). Mobility Changes Netherlands. Via: https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-04-17_NL_Mobility_Report_en.pdf
- Holland BIO (31 maart 2020). Cruciale biotech sector vergt corona-steun op maat. Via: <https://www.hollandbio.nl/nieuws/cruciale-biotech-sector-vergt-corona-steun-op-maat/>
- IMF (14 april 2020). The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. Via: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
- ING (2020). Coronavirus en de effecten op sectoren. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-de-effecten-op-sectoren.html>
- ING (2020). Coronavirus en effecten op pintransacties. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Hoe zien we de effecten van de coronacrisis terug in de pintransacties? Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Nowcast Impact van Coronavirus op de economie. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/nowcast-impact-van-coronavirus-op-de-economie.html>

Bronnen

- ING (22 april 2020). Coronacrisis en transport en logistiek in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/transport-en-logistiek/Coronacrisis-transport-logistiek-twee-scenarios.html>.
- ING (28 april 2020). Coronacrisis en de industrie in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/industrie/Coronacrisis-en-de-industrie-in-twee-scenarios.html>
- ING. (2019). Arbeidsmarkt blijft zwakke plek in Zuid-Holland. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/jouw-provincie/vooruitzichten-regios/regios/zuid-holland.html>
- InnovationQuarter (13 mei 2020). Teller overbruggingsfinanciering voor innovatieve bedrijven staat op €630 miljoen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/teller-overbruggingsfinanciering-voor-innovatieve-bedrijven-staat-op-630-miljoen/>
- InnovationQuarter (20 mei 2020). Kabinet stelt 150 miljoen extra beschikbaar voor Corona-Overbruggingslening. Via: <https://www.innovationquarter.nl/kabinet-stelt-150-miljoen-extra-beschikbaar-voor-corona-overbruggingslening/>
- InnovationQuarter (7 april 2020). €100 miljoen voor overbruggingsfinanciering voor startups via regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/e100-miljoen-voor-overbruggingsfinanciering-voor-startups-via-regionale-ontwikkelingsmaatschappijen/>
- International Labour Organization (29 april 2020). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Third edition. Via: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- Kamer van Koophandel (4 juni 2020). KVK-Bedrijvendynamiek: 9% minder starters, 19% meer stoppers in eerste vijf maanden 2020. Via: <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/kvk-bedrijvendynamiek-9-minder-starters-19-meer-stoppers-in-eerste-vijf-maanden-2020/>
- Kamer van Koophandel (6 april 2020). Aantal starters stabiliseert in eerste kwartaal 2020, 3% meer faillissementen. Via: <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/aantal-starters-stabiliseert-in-eerste-kwartaal-2020-3-procent-meer-faillissementen/>
- Koninklijke Metaalunie (14 april 2020). MKB-metaal verwacht grootste klap na de zomer. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/04/14/MKB-metaal-verwacht-grootste-klap-na-de-zomer>
- Koninklijke Metaalunie (14 mei 2020). Inktzwarte verwachtingen doen redelijke resultaten verbleken. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/05/14/Inktzwarte-verwachtingen-doen-redelijke-resultaten-verbleken>
- Leiden Bioscience Park (2020). Corona update. Via: <https://leidenbiosciencepark.nl/corona-update>
- Locatus (9 april 2020). Ruim twee derde van de Nederlandse retail is open. Via: <https://locatus.com/blog/ruim-tweederde-van-de-nederlandse-retail-nog-open/>
- LUMC. LUMC doet onderzoek naar nieuwe coronavirus-remmers. Via: <https://www.lumc.nl/over-het-lumc/nieuws/2020/Maart/lumc-doet-onderzoek-naar-coronavirus-remmers/?year=2020&month=2>
- Multiscope (14 april 2020). Behoeft aan vakantie onverminderd groot. Via: <http://www.multiscope.nl/persberichten/behoefte-aan-vakantie-onverminderd-groot/>
- NOS (2020). Harde klap voor festivalondernemers: 'Sector loopt miljarden mis'. Via: <https://nos.nl/artikel/2331286-harde-klap-voor-festivalondernemers-sector-loopt-miljarden-mis.html>
- NOS (27 mei 2020). Europese Commissie wil 750 miljard euro voor herstellfonds. Via: <https://nos.nl/artikel/2335265-europese-commissie-wil-750-miljard-euro-voor-herstellfonds.html>
- NOS (8 mei 2020). Via: <https://nos.nl/artikel/2333199-tien-procent-sportverenigingen-vreest-voor-voortbestaan-door-coronacrisis.html>
- NRIT (21 mei 2020). Hoe worden Nederlandse vakantieparken nu geboekt? Via: <https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42441/hoe-worden-nederlandse-vakantieparken-nu-geboekt/?topicsid=>
- NRIT (25 mei 2020). Enorme dip in vakantieplannen. Via: https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42448/Enorme_dip_in_vakantieplannen/
- NRIT Media (2020). Coronadossier: Horeca staat aan de vooravond van faillissementsgolf. Via: https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42307/Coronadossier:_Bijna_alle_paasvakanties_en_veel_meivakanties_geannuleerd/
- NU.nl (21 april 2020). Leids farmaceutisch bedrijf test medicijn tegen COVID-19. Via: <https://www.nu.nl/economie/6046117/leids-farmaceutisch-bedrijf-test-medicijn-tegen-covid-19.html>
- NU.nl (24 april 2020). UWV: Ruim 109.000 NOW-aanvragen in eerste drie weken. Via: <https://www.nu.nl/economie/6047102/uwv-ruim-109000-now-aanvragen-in-eerste-drie-weeken.html>
- Panteia (17 april 2020). Zeer zware omzetsdaling door Coronacrisis bij MKB in maart en april. Via: <https://www.panteia.nl/nieuws/zeer-zware-omzetsdaling-door-coronacrisis-bij-mkb-in-maart-en-april/>
- Panteia (mei 2020). CPB scenario's economische gevolgen coronacrisis voor sectoren, grootteklassen en regio's. Via: https://www.panteia.nl/default/assets/File/coronaeffecten_sectoraal_regionaal_grootteklasse_fin_2020_05_01.pdf
- Rabobank (15 juni 2020). Netherlands: Declining home sales and falling house prices expected. Via: <https://economie.rabobank.com/publications/2020/june/netherlands-declining-home-sales-and-falling-house-prices-expected/>
- Rabobank (15 juni 2020). Regionale prognoses: krimp door corona verschilt per regio. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/juni/regionale-prognoses-krimp-door-corona-verschilt-per-regio/>
- Rabobank (16 april 2020). De anderhalvemeter economie van Nederland gemeten. Via: https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/de-anderhalvemeter economie-van-nederland-gemeten/?utm_campaign=5d8ca29eb738b20001bf1da7&utm_content=5e9801bc419a6d000133e016&utm_medium=smarshare&utm_source=linkedin
- Rabobank (2 juni 2020). Economic Dashboard COVID-19. Via: <https://economie.rabobank.com/globalassets/documents/2020/covid-19-economic-dashboard-2020.pdf>
- Rabobank (2020). Blik op de wereld: coronavirus houdt wereld economie in zijn greep. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/blik-op-de-wereld/#84618513-80a2-4a52-9661-17fcd895f21>
- Rabobank (2020). Coronavirus duwt economie van de eurozone in een recessie. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/coronavirus-duwt-economie-eurozone-in-recessie/>
- Rabobank (2020). Nederland: coronavirus halveert economische groei. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/nederland-coronavirus-halveert-economische-groei/>
- Rabobank (2020). Nederlandse economie krimpt dit jaar harder dan in 2009. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/nederlandse-economie-krimpt-dit-jaar-harder-dan-in-2009/>
- Rabobank (2020). Sectorprognoses. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/sectorprognoses-productiedalingen-in-veel-sectoren-door-coronavirus/>
- Rabobank (23 april 2020). COVID-19 Economic Dashboard. Via: <https://economics.rabobank.com/publications/2020/april/covid-19-economic-dashboard/>
- Rabobank (8 juni 2020). Coronacrisis vergroot verschillen binnen de Eurozone. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/juni/coronacrisis-vergroot-verschillen-binnen-de-eurozone/>
- Rabobank (8 juni 2020). Sectorprognoses: na diepe val lijkt de bodem voor veel sectoren bereikt. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/juni/sectorprognoses-na-diepe-val-lijkt-bodem-voor-veel-sectoren-bereikt/#publicationTitle>
- Rabobank (9 april 2020). Effecten van coronacrisis op regionale economieën. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/effecten-van-coronacrisis-op-regionale-economieën/>
- Rijksoverheid (15 april 2020). 650 miljoen voor aanvullende maatregelen agrarische sector op noodpakket. Via: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/04/15/650-miljoen-voor-aanvullende-maatregelen-agrarische-sector-op-noodpakket>
- RTL Nieuws (4 mei 2020). Grootste productiedaling ooit voor Nederlandse industrie: 'Ergste komt nog'. Via: rtlnieuws.nl/economie/bedrijven/artikel/5110841/daling-productie-vertrouwen-inkoopmanagers-index-pmi-coronavirus
- Sifted (2020). Fundraising during coronavirus: Are startups screwed? Via: <https://sifted.eu/articles/startup-fundraising-coronavirus/>
- Startup Genome (1 april 2020). The Impact of COVID-19 on Global Startup Ecosystems. Via: <https://startupgenome.com/blog/impact-of-covid19-on-global-startup-ecosystems>
- Stec Groep (25 maart 2020). Coronacrisis en retail. Via: <https://stec.nl/coronacrisis-en-retail/03/>
- Stichting MKB financiering (2020). 50.000 non-bancaire gefinancierde ondernemers willen ook Corona-steunmaatregelen. Via: <https://www.stichtingmkbfinanciering.nl/50-000-non-bancaire-gefinancierde-ondernemers-willen-ook-corona-steunmaatregelen/>
- Techleap (2020). The Dutch Tech Ecosystem and COVID-19 report. Via: https://issuu.com/techleap/docs/covid-19_report_march_final
- The Economist (30 april 2020). The 90% economy that lockdowns will leave behind. Via: <https://www.economist.com/briefing/2020/04/30/the-90-economy-that-lockdowns-will-leave-behind>
- TLN (8 april 2020). TLN brengt gevolgen coronacrisis voor transport in beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/tln-brengt-gevolgen-coronacrisis-voor-transport-in-beeld/>
- Transport en Logistiek Nederland (7 mei 2020). Derde coronamonitor bevestigt eerder beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/derde-coronamonitor-bevestigt-eerder-beeld/>
- Ttopstart (19 mei 2020). The European Life Sciences Sector: impact and response to the COVID-19 crisis. Via: <https://www.ttopstart.com/news/results-survey-covid19>
- UWV (14 mei 2020). Aantal vacatures sinds corona met kwart gedaald. Via: <https://www.uwv.nl/overuwv/pers/nieuwsberichten/2020/aantal-vacatures-sinds-corona-met-kwart-gedaald.aspx>
- UWV (14 mei 2020). Ontwikkeling aantal vacatures t/m week 17. <https://www.uwv.nl/overuwv/images/ontwikkeling-aantal-vacatures-tm-week17.pdf>
- UWV (4 juni 2020). Coronacrisis: regionale verschillen in impact op werkgelegenheid. Via: <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/images/Regionale-verschillen-impact-corona-werkgelegenheid.pdf>
- UWV (mei 2020). Nieuwsflits arbeidsmarkt april 2020.
- Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (2020). Janssen verwacht in september start klinisch onderzoek mogelijk coronavaccin. Via: <https://www.vereniginginnovatievegeneesmiddelen.nl/nieuwsberichten/2020/03/website/janssen-verwacht-in-september-start-klinisch-onderzoek-mogelijk-coronavaccin>
- VNO NCW (10 juni 2020). Via: <https://www.vno-ncw.nl/forum/derde-corona-enquete-branches-tussen-hoop-en-vrees>
- VNO-NCW (2020). Enquêteresultaten. Via: <https://www.vno-ncw.nl/forum/enquete-wijst-uit-bedrijfsleven-over-hele-linie-getroffen-door-coronacrisis>
- Wageningen University & Research (24 april 2020). Sierteelt krijgt harde klappen door coronacrisis. Via: <https://www.agrimatie.nl/NieuwsDetail.aspx?subpubID=2289&itemid=7611>
- World Trade Organization (8 april 2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. Via: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm
- Zuid-Holland Inzicht (2020). Gemiddeld 43% minder nieuwe vacatures in zuid-holland sinds maatregelen corona. Via: <https://zuid-hollandinzicht.nl/gemiddeld-43-minder-nieuwe-vacatures-in-zuid-holland-sinds-maatregelen-corona>